

PERÚ

Ministerio
de Educación

Secretaría
de Planificación
Estratégica

Oficina
de Planificación Estratégica
y Medición de la Calidad Ed.

Unidad
de Medición de la
Calidad Educativa

Evaluación
Censal de
Estudiantes

Ñawinchanapaq munay qillqasqakuna - 2014 wata -

Quechua

Ancha munasqa wawa:

Qampaqmi kay “Ñawinchanapaq munay qillqasqakuna” sutiyuq mayt’uta rurayku. Kay mayt’upim munay qillqasqakunata tarinki. Chhaynan “Yuraq urpichapa tulluchanmanta”, sutiyuq willakuycha kachkan. Chaypim imaynatas huk urpicha warmiman tukuspa huk waynawan khuyayta munanakusqaku, chaymanta willakuchkan. Hinallataq “Sawkaq quwimanta” willakuychapas kachkallantaq. Kaypiqa imaynatas huk yuyaysapa quwi atuqta yukaykusqa, chaymantañataq willakuchan. Huk munay qillqasqakunatawanmi tarinki.

Sapanka qillqasqam ruranakunayuq kachkan. Chay ruranakunaqa tapukuykuna utaq t’aqwiriynam kachkan. Chaykunata kutichispa llamk’anki. ¿Imaynatachus llamk’awaq? Qillqasqakuna imatachá nichkan chaymanhina llamk’anki. Hinaqa, sapallayki utaq yachachiqniykiwan, tayta mamaykiwan yanapachikuspapas llamk’anki.

Ichapas kay “Ñawinchanapaq munay qillqasqakuna” munayniykiapaq hina kanman.

Kunanqa, qampa makiykiipiñam kachkan.

Maychika kutiqa, uywakuna chakra llamk'ayninchikpi yanapawanchik. Allin watachus manachus kanqa, chaykunata willawanchik. Huk uywapa yanapakusqanta kaypi ñawinchasunchik.

Allqamari

Allqamariqa, sallqa urqkunapi kawsaq phuruyuq uywam. Kay allqamaritaqa Apukunapa uywanmi ninkun.

May unay pachakunamantaraqsi apukunaqa allqamarikunata allin watachus manachus kay wata kanqa, chaykuna willananpaq kamachinku. Chaymi, wakin llaqtakunapiqa, chakra llamk'aq runakuna allqamaripa chayamunanta suyakunku, chaymanhina wayq'upichus, qhatapichus; hatun hallp'apichus huch'uyllapichus llamk'anankupaq.

Maynin watapiqa kayhinatas kamachin: "kunan wataqa allintam paranqa, chaymi chakrakunapas allinta rurunqa. Chaykunata riqsichimuychik", nispa.

Chaysi askha allqamarikuna chakra hawanta tawa pichqa p'unchaw phalaspamuyukachanku. Chayta rikuspataq runakunaqa kusionqa chakrakuna yapuyta qallarinku.

Wakin watapitaqmi ichaqa, iskay kimsa allqamarichalla chakrakuna hawanpi muyukachanku. Hina kaptinsi, kay watapiqa mana ancha para kanqachu. Chayraykum runaqa qarpayniyuq chakrakunallapi aswantaqa llamk'anku, ch'aki allpakunapitaq pisillata llamk'anku.

Ruranakuna

1. Kay tapukuykunata Kutichiy:

a ¿Imapaqtaq wakin llaqtakunapiri chakra llamk'aq runa allqamarikunapa chayamunanta suyakunku?

ch Qillqasqamanhina, achkha allqamarikuna chakraman muyupayamunku chayri, ¿ima ruraytataq runakuna qallarinku?

Qayna p'unchawmi kay willakuychata tarirqani. Ñawinchaptiy munaypuni kasqa. ¿Imamanta willakusqanta yachayta munanki? Qampas ñawincharquy.

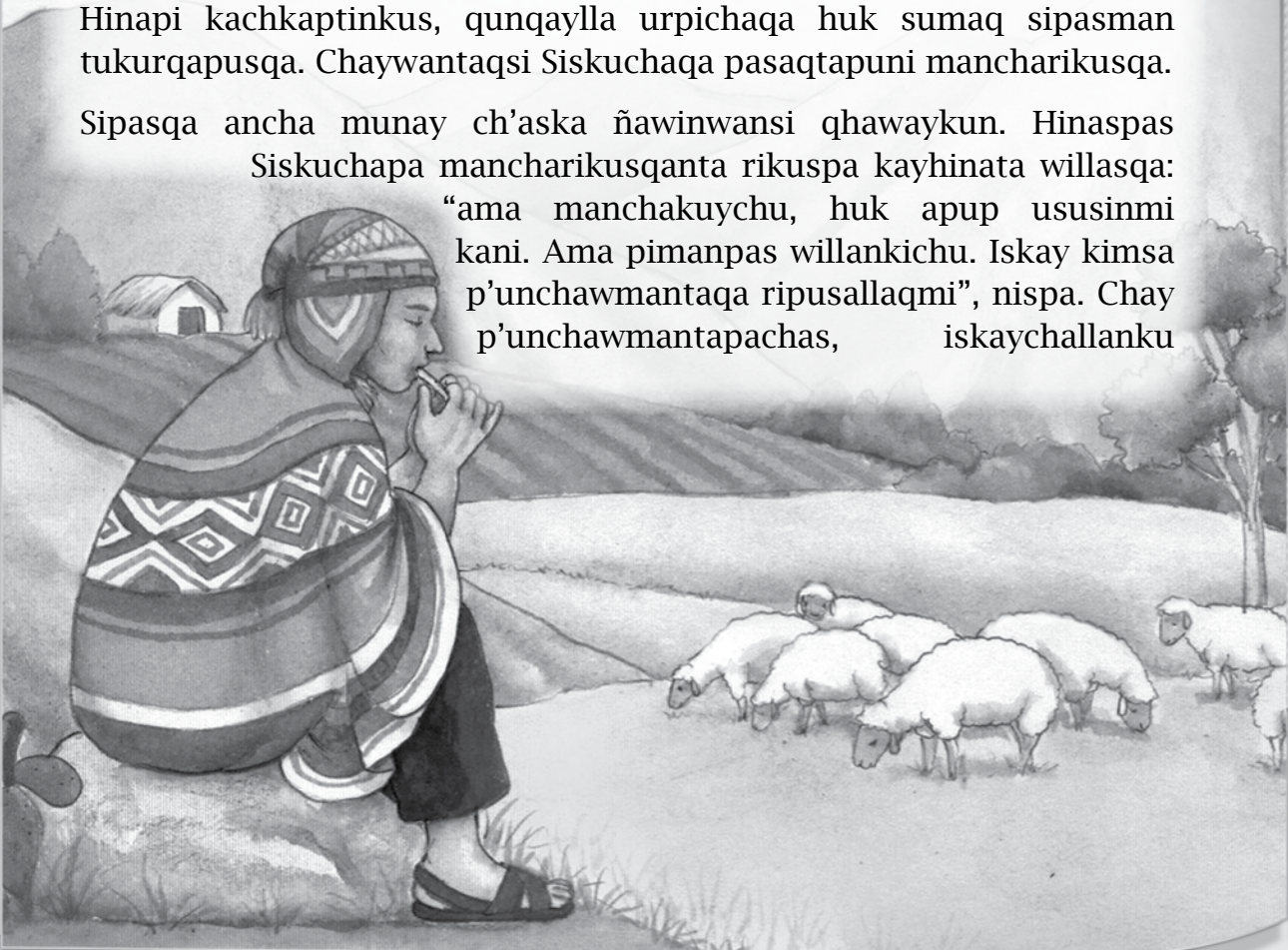
4

Yuraq urpichapa tulluchanmanta

May unay watapiraqsi, Siskucha sutiyuq wayna uwihata michispa kawsakuq kasqa. Hinaspas, huk p'unchawqa, urqupi michisqanmanta uwihankunata qatiyanpuchkasqa. Chaysi, huk yuraq urpichata, rapran k'irisqachata ñanpi tarikusqa. Hinaspas khuyapayaspa k'irichan hampipunanpaq wasinman apasqa.

Achkha p'unchawpis urpichaqa qhaliyapusqa. Qhaliyapuptinqa, kacharipunanpaqsi urpichata chakraman apaspa. Chaypiñas as llakisqa Siskuchaqa kayhinata rimapakusqa: “ñam munakuyta qallarirqaykiña urpichay, ichaqa ripukullay urpi masichaykikunawan kawsakunaykipaq”, nispa. Ichaqa urpichaqa, manas kuyurinchu. Hinapi kachkaptinkus, qunqaylla urpichaqa huk sumaq sipasman tukurqapusqa. Chaywantaqsi Siskuchaqa pasaqtapuni mancharikusqa.

Sipasqa ancha munay ch'aska ñawinwansi qhawaykun. Hinaspas Siskuchapa mancharikusqanta rikuspa kayhinata willasqa: “ama manchakuychu, huk apup ususinmi kani. Ama pimanpas willankichu. Iskay kimsa p'unchawmantaqa ripusallaqmi”, nispa. Chay p'unchawmantapachas, iskaychallanku

kaspaqa urpichaqa warmiman tukurqapuq kasqa. Chaysi uwiha, michichkanankukama sipasqa Siskuchapaq nunaytapuni takiykun. Hinaspas, p'unchaw p'unchaw kuskalla kasqankurayku, khuyaytapuni munanakapusqaku. Chaysi, mana haykaq t'aqanakunankupaq siminkuta qunakusqaku. Siskuchapa mama taytantaqsi ichaqa, mana imatapas yachasqakuchu.

Huk p'unchawsi, rasphichataña qatyanpuchkaptin, Siskuchapa huknin uwihachan chinkarqapusqa. Tutachaña kaptinsi mana tariyta atisqachu. Chaysi paqaristinqa, urpichanta ch'uspanman churaykuspalla, tutachallamanta uwihachan maskhaq urquta kutisqa. Aswansi uwihachanta tarirqapusqa. Chaysi uwihachanta apariyukuspa, urpichanrayku utqaylla kutiriyapun. Wasinman chayarquspa ch'uspanta qhawaykuptinsi urpichan mana kapusqachu. Mancharisqas k'uchun k'uchunta maskhaykun, ichaqa manapunis tarinchu. Chaysi hawapipaschá kachkan nispa wasimanta llusqirqamun. Wasi qhipata qhawariptinqa, chaypis tulluchakuna phurukunantin wikch'urayachkasqa. Urpichanpa phurunta riqsirquspas Siskuchaqa khuyallataña waqaykun. Asta sunqun tiyaykuptinñas urpichanpa chaka tulluchanta ch'uspanpi waqaycharqun.

Yaqa simana qhipataqa, uwihan michin michinsi chay tullucha waqaychasqanwan huk qinachata rurasqa. Tukurquspa phukuyta qallariptinsi, munaytapuni qinachaqa waqayta qallarín. Chayta uyarispas urqkunapas kusirikunku. "Qinachallay, khuyasqay warma yanaypa takisqan kikintam waqanki. Kunanmantaqa manam hayk'aqpas saqisqaykichu", nispas Siskuchaqa rimapakun.

Chay p'unchawmantapachas, Siskuchapa qina tukasqanqa urqun urqunpi kunankamapas uyarikullan. Munaytas khuyasqan urpichanpa takisqan kikillanta uyarikun. Chayta uyarispas, kunanpacha michiqkunapas qina tukayta yachankupuni.

Ruranakuna

1. Kay qillqasqapiqa imaymana ruraykuna kasqa. Chaykunata ñawpaq ruraymanta qhipa ruraykama qillqaspa hunt'apay. Qatillata hunt'apanki.

Siskucha huk munay urpichata tarikusqa.

Siskuchaqa kacharipunanpaq chakraman urpichata apaspa.

Siskuchaqa sipaswan khuyaytapuni munanakapusqaku.

Siskucha urpichanpa tulluchankunata phurunkunata ima tarisqa.

Siskucha urpichapa tulluchanmanta qinachata rurasqa.

2. Kay tapukuykunata kutichiy:

a Chiqaqpiri, épipunitaq chay urpicha kasqa?

ch ¿Imaraykutaq Siskuchari urpichanta ch'uspanpi saqiykusqa?

chh ¿Imatataq Siskuchari urpichanpa tulluchanwan rurasqa?

3. Mayqan sutichus kay willakuypaq allinllataq kanman, chayta urapi sutikunamanta akllaspa chimpuy:

a Siskuchapa munay ch'uspachanmanta

ch Siskuchapa munay waqaq qinachanmanta

chh Siskuchapa urqupi chinkakuq uwihanmanta

Wakin uywakunaqa para qanqachus manachus, pichus wañunqa, pichus chayamunqa, chaykuna willakuytam yachanku.

Perú suyu llaqtanchikkunapiri, ñimatataq tuku willakun? Chaymantam huk warmakuna rimachkanku. Ñawinchasunchik.

Tukupa willakuyninmanta

Shipibo-Konibo llaqtayuqmi kani.

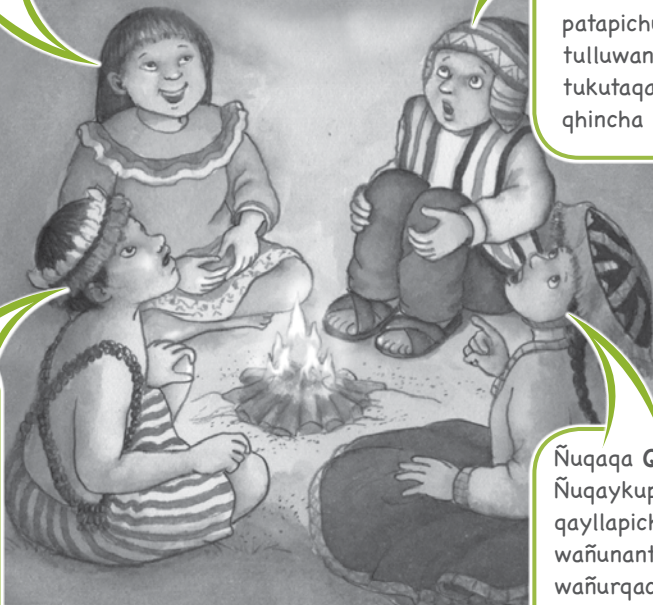
Ñuqaykuqa tukumantaqa kayta yachayku: illarimuytachus qaparispá tuku waqamun chayqa, chay tutamanta pipas wasiman chayamunantam willakun. Chaymi masatu sutiyuq rumu aqhata rurayku, wasiman chayaykamusqanrayku haywariykunapaq.

Ñuqayku **aymarakunaqa** kaytañataq tukumanta yachayku: mayqin ayllumasi runapa wañunantam tukuqa willakun. Kuraq machulakunam kayhinata willakunku: "wasi patapichus tuku waqan chayqa, llama tulluwan utaq paqucha tulluwan warak'aspa tukutaqa qatirina", nispa. Hinapis chay qhincha willakusqanqa mana hunt'akunchu.

Ñuqaqa **Awajún** llaqtamanta kani.

Tuku waqamun chayqa, unquq runapa wañupunantam willakun. Chaymi unquqpa ayllunkunaqa "pichá layqachimun, chayraykun tukuqa waqapayamuchkan", nispa ninku. Chaymi "Wishi" sutiyuq hampiqpata rinku, yachayninwan chay layqa rurasqata unquq runamanta kutichinanpaq.

Ñuqaqa **Qichwa** warmañataq kani. Ñuqaykupaqpas tukuqa qhinchan. Wasi qayllapichus tuku waqan chayqa, pipas wañunantam willakun. Chaymi tukutaqa wañurqachinkupuni. Chaymantataq rapranta chakatarquspa takarpuchakunawan wasi pirqaman t'iparqunku. Hinapim tukupa qhincha willakusqan mana hunt'akunchu.

Rurana

1. Aylluykipiri, ñimatataq tukumanta willakunku?

Puno suyupiqá pisi runachallas paqucha aychata mikhunku. ¿Chayta qam yacharqanki?

Arí, kay qillqasqapim chayta willakuchkan. Lima llaqtapi t'anta qhatuymantapas willakuchkallantaq.

T'ANTA WAWA LIMA LLAQTAMAN CHAYAMUSQA

Ayacucho.- “T’anta Wawa 2013” sutiyuq hatun qhatus Lima llaqtapi aparikusqa. Lliw llaqtakunamanta t’antamayuy runakuna chayamusqaku. Hinaspas wawa, kawallu, urpi kikillanta sumaqlataña t’antataqa qhawachisqaku, qhatusqaku ima.

Kay “T’anta Wawa 2013” sutiyuq qhatuytaqa “Asociación Tawantinsuyu” (Asccusuy) sutiyuqpi huñunakuq runakunas rurasqaku. Chay qhatuytaqa

Parque de la Exposición nisqapis, aya marq’ay killapa 1 p’unchawninpi rurasqaku. Hinallataqsi, qhatuyman riq runakuna q’uchurichinankupaq tusuqkunapas takiqkunapas risqaku.

Ayakuchumanta hamuq Gladis Cabezas, mamas kayhinata nisqa: “kinuwa hak’umanta, sara hak’umanta imallan kay t’antataqa rurayku. Chayllamanmi sumaq kananpaq imachatapas yapaykuyku”, nispa. ■

GOBIERNO REGIONAL PUNO PAQUCHA AYCHA MIKHUNAPAQ MINK'ARIMUCHKAN

Puno.- Perú suyupim paqucha aswanta kawsan. Ichaqa kay uywapa aychantam kay llaqtayuy runakuna mana mikhuyta munankuchu. Chayraykum Puno llaqtapi Gobierno Regional, paqucha aycha mikhuy yachanankupaq mink’arimuchkan. Chaypaqmi “Puro Puno” sutiyuq hatun qhatuyta rurachkanku.

Proyecto Especial Para Camélidos Sudamericanos umalliq, wiraqucha Higinio Porto kayta nisqa: “paqucha aychaqa sumaq qhali aycham. Manam ancha wiranpas kanchu, chaymi mana unquykunata apamunchu. Ichaqa wakín runaqa

wakapa, uwihapa, wallpapa aychantam aswanta mikhunku, unquy tarichikuq kasqanta yachachkanku chaypas”, nispa.

Hinallataqsi, chay qhatuyman riq runakuna kayta rimasqaku: “manam pipas paqucha aycha allin kasqanta yachankuchu. Manataq pipas mikhunapaq kasqanta riqsirichinchu. Chaymi llaqta kamachikuqkuna uywaqkuna ima, kay qhatuyta ruranku, chaypi paqucha aychapa allin kasqanta riqsichinankupaq. Hinallataqmi ñawpa taytanchikkunapa mikhuynin kasqantapas willarinankupaq”, nispa. ■

¡LLAKIRIKUY! QUSQU SUYUMANSI CHUKCHU UNQUY KUTIRIMUN

Quillabamba.- Chukchu unquyqa *anópheles* ch’uspi rantiykuwasqanchikrayku hap’iwanchik. Kay unquyqa wañuchiwasunman imam. Qusqu suyupa yunkankunapiqa 75 watañas chukchu unquy mana kapusqañachu. Ichaqa Echarate llaqtapis 11 runata chukchu unquyniyuqta tarirqunku. Chaywansi *Quillabamba* Hampina Wasipi hampiqkuna ancha llakisqa kachkanku.

Echarate llaqtapi *Alcalde* Manuel Villena wiraquchas llakista kayta nisqa: “Kay

chukchu unquyniyuq runakunaqa *Madre de Diosta*, Brasilta imam llamk’apakuq risqaku. Chay llaqtakunapim kay millay unquywanqa rantiyachikamusqaku”, nispa.

Hinallataqmi Echarate llaqtapi Hampina Wasi Umalliq kayta nisqa: “kay llaqtapiqa manam chukchu unquypaq hampi kanchu. Ancha unay watañam mana pipas chukchuwanqa unqurqanchu. Qusqu llaqtapi kamachikuqkuna utqhay chay hampikunata apachimuchunku”, nispa. ■

Ruranakuna

1. **“T’ANTA WAWA LIMA LLAQTAMAN CHAYAMUSQA”** qillqasqata ñawinchaspa kay tapukuyta kutichiy:

¿Imapaqtaq “T’ANTA WAWA 2013” hatun qhatuyta rurasqaku?

2. **“¡LLAKIRIKUY! QUSQU SUYUMANSI CHUKCHU UNQUY KUTIRIMUN”** qillqasqata ñawinchaspa kay tapukuyta kutichiy:

¿Imaraykutaq Echarate llaqtapiri chukchu unquypaq mana hampi kanchu?

3. **“GOBIERNO REGIONAL PUNO PAQUCHA AYCHA MIKHUNAPAQ MINK’ARIMUCHKAN”** qillqasqata ñawinchaspa kay tapukuykunata kutichiy:

¿Imapaqtaq “Puro Puno” qhatuyta rurasqaku?	¿Imaraykutaq paqucha aychari qhali kasqa?	¿Imaraykutaq paqucha aychatari wakin runa mana mikhunchu?
----- -----	----- -----	----- -----

4. Kimsantin *noticia* qillqasqamantari, ¿mayqankaq qillqasqataq aswan allin qampaq kasqa? ¿Imarayku?

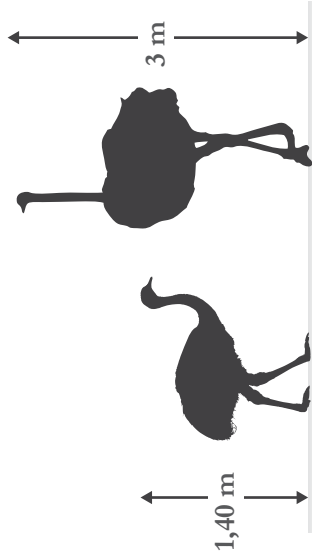
5. ¿Aylluykipi t’anta wawata masankuchu? Imaynatachus masanku, chayta waturimuspa huk hatun raphipi qillqay. Chayta ñawinchaspataq masichaykikunawan rimanakuychik. Chaypaq kay tapukuykunawan yanapachikunki: ¿Imakunawantaq ayllunchikpi t’anta wawata masanku? ¿Imaynatataq masanku?

SURI: utqhaylla phawaq uywa

Suriqa Perú suyunchikpa punankunapi kawsaq phuruyuy uywan. Kay phuruyuy uywaqa wakín uywakunamanta aswan hatuntaq aswan utqaylla phawaqtaqmi.

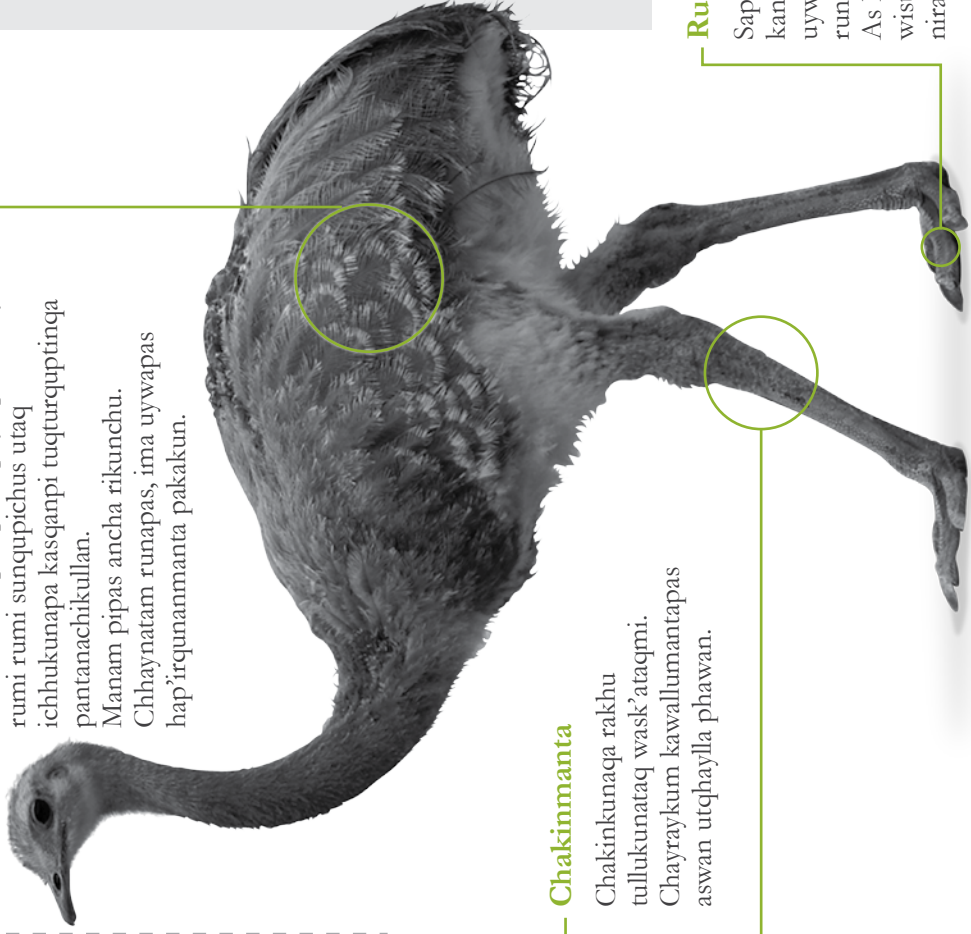
Sayayninmanta

Perú suyunchikpi kawsaq llapan raprayuy uywakunamanta aswan hatunmi suriqa. Suriqa sayayninqa 1 thatki 40 cm nisqayukaman aypan. Ichaqa, Africa mama suyupi avestruz sutiuyuy uywamantaqa aswan taksalla. Kay avestruzqa 3 thatkitas tupun.

Rapramanta phurunmantawan

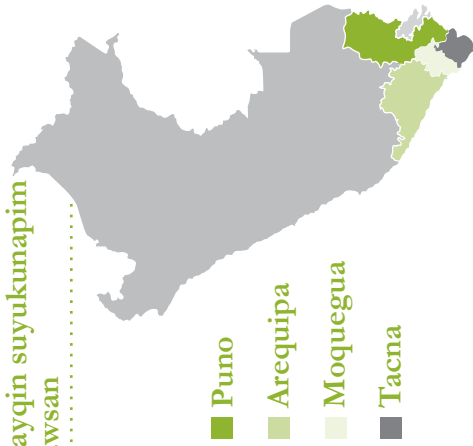
Rapraña kan chaypas, suriqa manam phalayta atinchu. Chirimanta paramanta p'istikunapaq utaq piwanpas maqanakunallanpaqmi allin. Phurunkunaqa uqi llimp'iyuqmi. Chaymi rumi rumi sunqipichus utaq ichhukunapa kasqanpi tuqturquptinqa pantanachikullan. Manam pipas ancha rikunchu. Chhaynatam runapas, ima uywapas hap'irqunanmanta pakakun.

Chakinmanta

Chakinmantaqa rakhu tullukunataq wask'ataqmi. Chayraykum kawallumantapas aswan utqhaylla phawan.

Mayqin suyukunapim kawsan

- Puno
- Arequipa
- Moquegua
- Tacna

Uqllayninmanta

Yaqa llapan phuruyuy uywakunaqa chinakaqmi runtuta uqllan. Surikunañataqmi ichaqa, urqukañataq runtutaqa uqllan. Chaypaqmi pampakunallapi q'isachakun. Uqllachkaspaqa suriqa manam q'isamnata ancha llugsimunchu. Mikhunallanpaqmi llugsirgamun, chaymantataq utqhaylla q'isanman kutirqapun.

Uñankuna uywaymanta

Urqukaq surin uñankunataqa uywan, sapallanku kawsay atinankama. Chaymantataq urqukaq malta surikumata suntunmanta qarqupun paykuna sapaq suntupi kawsanankupaq. Chinakunam ichaqa taytanpa suntullanpi qhupakunku.

Ruk'anamanta

Sapanka chakinpim silluyukama kimsa ruk'anakuna kan. Chay ruk'anakunawanmi runamantapas uywakunamantapas hark'akun. Qayllachallanpichus runapas huk uywapas kan chayqa, hayt'aspan qatirin. As karupi kapuntaq ruk'anankunawan rumita wist'aspa qatirillantaq. Runapasmi warak'achkanman nirtaq rumitaga ancha kallpawan

Ruranakuna

1. Kay tapukuykunata kutichiy:

a Qillqasqamanhina, ¿Perú suyupa mayqan llaqtankunapitaq suriri kawsan?

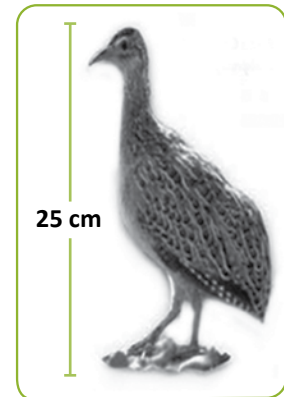
ch Qillqasqamanhina, ¿imatataq chakuqkunamanta hark'akunanpaq suriri ruk'anankunwan ruran?

chh ¿Imapaqtaq taytakaq suri urqu malta surikunata suntunmanta qarqupun?

2. Kay huch'uy qillqasqata ñawinchay:

Lluthu

Amérca del Sur mama suyupa urqunkunapi lluthuqa kawsan. Lluthupa sayaninqa yaqa 25 centímetros nisqakaman ayan. Ch'umpim lluthupa phurunqa. Chhyana llimp'isqa kaspanmi rumiwan allpawan pantanarqukullam. Chaymi chakuqmanta pakakuyta munam chayqa, umanta rapranwan pakarquspa rumi kkillan pampapi wikch'urayan. Pampakunallapim q'isanta ruran, chinakaq lluthu uqllachkanankamataq, pipas achhuykunanta hark'akuspa urqukaq lluthu qayllakunallapi muyupayan.

Kunanqa, suriwan lluthuwan imapis rikch'anakunku imapitaqsi hukniraq kanku, chayta ura tawa k'uchupi qillqay:

	SURI	LLUTHU
Phurunku		
Q'isanku		
Sayaninku		
Uqllayninku		

3. Suriqa tukunayapuchkanmi. Imaraykuchus chinkapuchkan, chayta kuraq runata tapurikuspa watumuy. Chaymantataq imakunatas watumurqanki, chaykunata masiykikunaman willay.

¿Hayk'aqllapas mach'aqwayta rikurqanki? Kay qillqasqata ñawinchay. Huk mancharikuy hatun machaqwayta riqsinki.

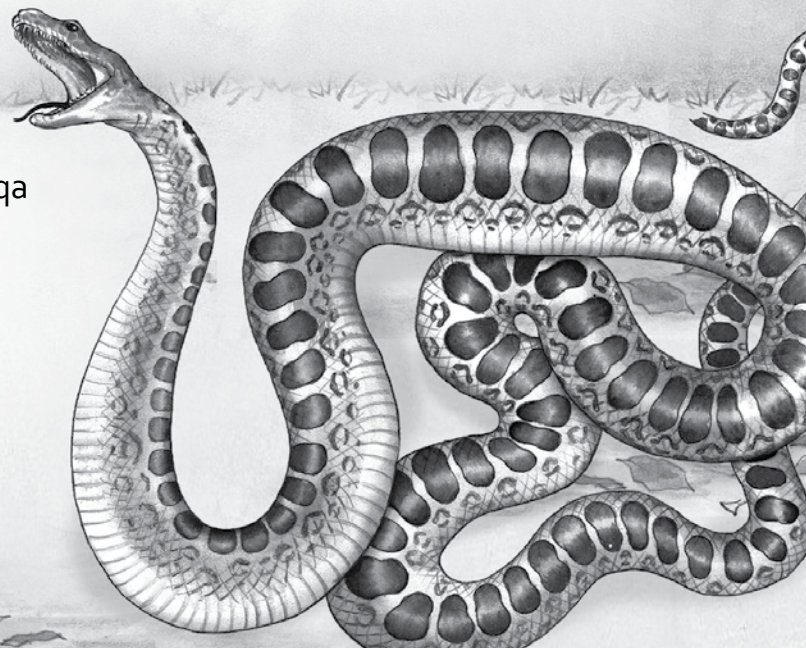

Unupi kawsaq mach'aqwaymanta

Perú suyunchikpim Amazonas sutiuyuq hatun yunka kan. Kay yunkapis huk ñawray mach'aqway anaconda sutiuyuq kawsan. Kay anaconda mach'aqwayqa tiqsi muyuntinpi kawsaq llapan mach'aqwaymanta aswan hatunsi. Yachaqkunam kayhinata ninku: "allin puqusqa anacondaqa 9 thatkikaman wiñan, llasayninpas 200 kilogramos nisqakama aypan", nispa. Kay mach'aqwayqa yana unuyuq quchakunapis aswanta yachakun. Kay quchamanqa runapas manataqsi ancha achhuykunchu.

Yunkapi tiyaq runakunapa willakusqanmanhina, anacondaqa imaymana uywatas mikhun. Tarukachus, yunka khuchichus, siwayruchus icha huk uywachus unu upyaq mayuman achhuykun chayqa, mayt'urquspapas hap'irqun. Chaymantataq, siminta hatunkarayta kicharipa mana khamuspalla hukllapi millp'urqapun. Saksarquspataq unupi tuytuspa puñuykun. Hinaspapas, allin saksatachus mikhun chayqa, anacondaqa watantinas mana mikhuspalla kawsanmansi.

Yaqa chunka p'unchawman hinaqa, mikhusqan ismurimuptinsi anacondapa wixsanqa punkiyta qallarín. Mayninpiqa, gallinazo sutiuyuq suwaq'arakunas wixsan punkisqata anacondataqa rikurqunku. Chaysi achhuykuspa mana wañuchispalla mach'aqwaypa wixsanta t'uqurqunku. Chay t'uquntataq aychakuna puchuta mikhupunku. Ichaqa anacondapa k'irisqa wixsanqa qhaliyapullansi.

Ruranakuna

1. Kay tapukuyta kutichiy:

¿Imapaqtaq Suwaq'arakunari hatun mach'aqwaypa wiksanta t'uqunku?

2. Kay rimaykunata ñawinchay, chaymantataq chiqan kaptinqa qayllanpi "Ch" qillqata qillqay, llulla kaptinqa "Ll" qillqata qillqay:

Anaconda mach'aqwayqa mana khamuspallan uywata mikhun.

Anacondaqa ancha ismusqa uywakunallata mikhun.

3. ¿Imamantataq kay qillqasqari aswanta rimapayawanchik? Chiqaq kutichiyta akllaspa chimpuy:

Anaconda mach'aqwaypa sayayninmanta.

Maykunapi anaconda mach'aqway kawsasqanmanta.

Anaconda mach'aqwaypa mikhuyninmanta.

4. ¿Imayniraq mach'aqwaytaq aylluykipiri kan? ¿Ima sayataqri? ¿imatataq mikhunri? Chay mach'aqwaymanta huk qillqasqata ruray, chaymantataq *anaconda* mach'aqwaymanta ñawinchasqayki qillqasqawan kuskachay. Imakunapichá hukniray kanku, chayta mayt'uykipi qillqallaytaq.

Sawkaq quwimanta

Ñawpa simi: Sawka, yukaspalla imatapas ruray, imatapas rimay.

May unay watapiraqsi huk chakrapa...

Ima uywachá tarpusqayta mikhuchkan. Ichapas kay t'uquman urmaykunman.

Kuska tutatas wich'ikyaqta uyarirqusqa...

Imachá t'uqu rurasqayman urmayrun.

¡Yaw, suwa quwi! huchaykimantan paqarin kankapi mikhusqayki.

Atuqsi rikurusqa...

¡Wawqicháy! ¿Imaraykutaq chhayna watasqa kachkanki?

Ay, wawqilláy, wasiyuqmi wallpankuna uywanayta munan. Ñuqaqa manam uywayta yachanichu.

Qamqa uywayta munawaqchus hina. Mayninpiqa wakichanta mikhukuwagraqtaq.

Yaqapaschá, riki...

Chhaynas quwiqa paypa rantinta, atuqta k'aspi man watasqa.

Paqaristinqa...

¡Yaw, supaypa wawan! Ch'isiqa quwim karqanki, kunantaq atuq. Kunanmi kay hasut'ita mallinki.

¡Ama taytay! Ama maqawaychu.

Quwin yukarquwan. "Rantiyta watasqa kaptiykiqa, wallpata mikhun mikhun uywan'ki", nispan niwarqan.

Wahay. Ama asichwaychu, upa atuq... ¡Lluqsiy kaymanta!

Iskay kimsa p'unchawmantaqa...

¡Yaw, llulla quwi!
Kaypimá kachkasqanki.

Wawqicháy atuq, allin
urallapi chayarqamunki.
Kay qaqata
tanqaraysirquway.

Llapan urqu
urmaykamuspan
ñit'iwasunchik.

¿Chiqaqta?

¡Arí, wawqiy! Kaymanta
tanqay, ñuqataq
q'iminanchikpaq huk
rumita apargamusaq.

P'unchawnintinsi
atuqqa qaqata
tanqapayukuchkan.

Atuqqa sayk'usqas qaqata
kacharparin.

Kay qaqata manam
urmaykunchu. Sawka
quwi yukallawantaq

Atuqqa askha p'unchawsi quwita maskhaykun.
Aswansi huk tuta tarirqun...

¡Yaw, supay! Tariykipuni.

Mana allinpi wawqichay.
Sumaq kisuta apamusarqani.
Ichaqa kay quchaman
urmaykachipuni.

Quwiqua qucha
unupi k'anchar
killata atuqman
rikuykachin.

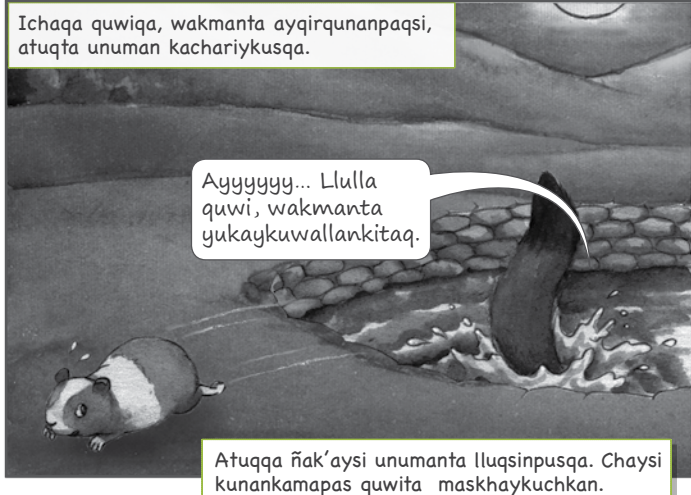
Wawqiy atuqpa
mikhunanpaq apasaq
nichkarganim.

Hinaga hurqusunchik.

Ya wawqiy, qam unuman
haykuspa aypanki, ñuqataq
chakiykimanta hap'imusayki.

¡Añañaw!
Sumaq kisu.

Ichaqa quwiqua, wakmanta ayqirqunanpaqsi,
atuqta unuman kachariykusqa.

Ayyyyyy... Llulla
quwi, wakmanta
yukaykuwallankitaq.

Atuqqa ñak'aysi unumanta llusqinpusqa. Chaysi
kunankamapas quwita maskhaykuchkan.

Ruranakuna

1. Kay tapukuykunata kutichiy:

a Qillqasqamanhina, ¿pitaq runapa tarpusqanta mikhupuq kasqa?

ch ¿Imaraykutaq chakrayuq runari atuqta suq'aykuyta munasqa?

2. Chay qillqasqapi imakunachus kasqa, chaymanhina urapi rimaykunata ñiqichay. 1 yupaymanta 6 yupaykama qillqanki.

- Chakrayuq quwita suq'aykuyta munasqa.
- Atuq quchapa kasqanpi quwita tarisqa.
- Quwi t'uquman urmaykusqa chakrayuqtaq k'aspiman watasqa.
- Quwi qucha ukhuman atuqta kachariykusqa.
- Quwi atuqta yukaspa rantinta k'aspiman watasqa.
- Quwi atuqta wakmanta yukananpaq qaqata tanqapakusqa.

3. "Sawkaq quwimanta" willakuyta ñawinchaspas iskay warmakuna kayhinata rimasqaku:

Chay quwipa rurasqanqa allinmi. Chay millay atuq yukayta atirqusqapuni.

Chay quwipa atuqta yukaykusqanqa manam allinchi. Atuqchaqa chay quwita mana imanapaschu.

¿Mayqan warmapa nisqantaq qampaq allin kanman? ¿Imarayku?

4. Kay willakuyta yacharqankiña chayqa, qamñataq atisqaykimanhina hukmanta qillqarqay. Chaypaqqa, kay willakuypi imakunatachá nichkan, chaykunawan yanapachikunki. Manachus kay willakuyta yacharqanki chaytaq, pitapas tapurikuy, chaymanhina qillqanaykipaq.

¿Runtu p'itaykachachiyta yachanki? Yachanaykipaq urapi qillqasqata ñawinchay.

Ñawpa simi: K'apa, uña ruk'anamanta mama ruk'anakama chutarisqa tupu.

P'itaykachaq runtu

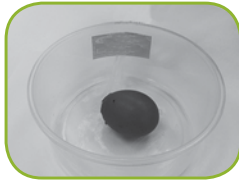
IMAKUNAM KANAN:

- Vinagre.
- Kirpanayuq plástico chuwa
- Runtu

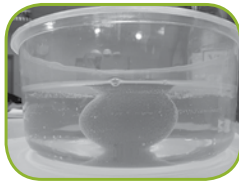
IMAYNATAM RURASUNCHIK:

1 Huk runtuta plástico chuwa ukhuman churaykusun.

2 Chaypa hawanman runtu pakarqunankama vinagre nisqata hich'aykusun.

3 Chaymantaqa, chuwata allinta kirpasun hinaspataq huk p'unchaw chulluchisun. Ichaqa tawa tawa urasmanta qaywirisun.

4 Paqaristinqa, vinagre nisqapi chullusqanmanta runtuta hurquspa, runtu qara puchuqta allinta picharusun.

5 Qhipataqa, chunka minutuhina ch'akichisun. Chaymantataq huk hamp'ara pataman huk k'apaq hanaqmanta kachariykusun. Kunanqa runtu p'itaykachanqanta qhawasun.

Imaraykuchus runtu p'itaykachasqanmanta willasun:

Rikusqanchikhina, runtuqa aswan hatunmanmi wiñarqun. Hinallataq q'awchiyaspa chutarikun. Hinataqa chutarikun, vinagre nisqa runtu qarata ñapuyachiptinmi.

¡PAQTATAQ!:

Vinagre nisqamanta runtuta hurquspaqa, ama asnayninta ukhuman samaykunkichu. Kay asnayninmi huk ácido nisqayuq kachkan. Kay ácido nisqataqmi sinqaykita k'arachisunkiman.

Ruranakuna

1. Kay tapukuykunata kutichiy:

a ¿Imaraykutaq runturi chulluchisqamanta hurquptinchik p'itaykachan?

ch ¿Imapaqtaq kay qillqasqari rurakusqa? Chiqan yuyayta akllaspa chimpuy:

Yuyaykuna
quwananchikpaq

Willakuy
willawananchikpaq

Imapas
yachachiwananchikpaq

Rit'iqá manas
chakrakunapaq
allinchi.

Tayta Antonioqa rit'iqá
allinmi ninmá. Paypa
rimasqanta tayta Miguelpa
rimasqantawan ñawinchasunchik.
Imanichkankuchá.

Ñawpa simi: chirmay, imapipas mana allinninchik ruray.

Rit'imanta rimanakuy

Hanaqpachapi phuyu, wayra chiriyachiptin, utkhuhina urmaykamuptam rit'ininchik. Sapa chiri pacha chayamuptinmi Perú suyunchikpa urqunkunaman rit'iqá chayamun. Wakin runaqa allinmi rit'ipa chamusqan, nispa ninku, wakin runañataqmi ichaqa manam allinchi, nispa ninku. Iskay runakunapa rit'imanta rimasqankuta kaypi ñawinchasunchik:

Tayta Miguel (uywayuq)

Ñuqayku, uywayuq runapaqqa rit'iqá mana allinniykun, imaymanapi chirmawasqankurayku.

Sapa watan nisuta rit'imuptinmi uywachayku wañun. Qayna watallan, achkha p'unchaw rit'i laq'aykamuptin, paquchayku, llamaykupas achkhapuni chirivan wañuykun.

Mana chayllaraqchu: achkha wawakuna, machu payakuna uhuwan, surq'an unquywan unquykunku. Hampipas, p'achapas p'istunapaq mana kaptin wakinqa wañuykunku.

Chaykunaraykun, aylluykupiqa uywatapas mana uywayta munankuñachu. Wakin wayna runaqa aswan imapipas llamk'asaq nispa nichkanku. Wakintaq hatun llaqtakunata ripuchkanku.

Tayta Antonio (chakra llamk'aq)

Ñuqayku, chakra llamk'aq runapaqqa, rit'ipa chayamusqanqa kaykunaraykun allin:

Unay watakunamantaraqmi taytanchikuna kayta yachachiwarqanchik: rit'ti laq'amunqa chayqa, kunan wataqa tarpuyinchikpaqmi allin kanqa, nispa.

Rit'ipas para hinam yanapawanchik. Tarpuyta manaraq qallarichkaptinchik rit'i laq'amun chayqa, allinmi. Rit'iqá allimanta chulluspan chakrata allinta huq'uyachin. Hinapitaqmi yapunapaq llamp'ulla chakraqa kanqa.

Hinaspapas, rit'i chayamunantaqa lliwipas yachanchikñam. Ñawpa taytanchikkuna hinam rurananchik: rit'iy pachapaqqa uywapa mikhunanta waqaychana. Rit'imuptinqa, uywa kanchapa muyuriqninpi taqyata kanaykuna. Hinapim mana yarqaypipas manataq chiripipas uywaqa ancha wañunqachu.

Ruranakuna

1. Kay tapukuykunata kutichiy:

a Tayta Miguelpa nisqanmanhina, ¿imaraykutaq wakin runari uywayuq kayta mana munankuñachu?

ch Tayta Antoniopa nisqanmanhina, ¿imatataq ñawpa taytanchikkunari rit'imuptin uywa mana wañunanpaq ruraq kasqaku?

2. Iskaynin taytakunaqa rit'imanta hukniray yuyaynikunayuqmi kasqaku. Sapankapa yuyayninkumanta iskayta akllaspa ura tawa k'uchupi qillqay:

Tayta Miguelpa yuyayninkuna	Tayta Antoniopa yuyayninkuna
1 ----- -----	1 ----- -----
2 ----- -----	2 ----- -----

3. ¿Mayqan taytapa rimasqantaq aswan allin qampaq kasqa? ¿Imarayku?

Munasqa masiyku, ichapas
kay mayt'upi qillqasqakunapas
ruranakunapas munayniykichikpaq
kanman karqan. Kay
qillqasqakunawanmi musuq
yachaykunata
tarinchik.

Kunanqa,
qamkunañataq huk
qillqasqakunata
maskhaychik. Ama
qunqankichikchu,
periódico, revista, afiche,
nisqakunapipas musuq,
munay willakuykuna
kanmi.

Equipo responsable UMC

Tania Pacheco Valenzuela (Coordinadora del Equipo de Evaluación)

Fernando Llanos Masciotti (Subcoordinador del Equipo EIB)

Jainor Saavedra Salas (Especialista Quechua)

Hermenegildo Espejo Apikai

Wilder Rodríguez Gonzales

Edgar Sanga Calamullo

Martín Talancha De La Cruz

Revisión: UMC, DIGEIBIR

Diagramador: Claudio Pebe Espinoza

Ilustración: Patricia Nishimata Oishi

**Si usted tiene alguna pregunta, sugerencia o comentario
sobre este material, con mucho gusto lo atenderemos en:**

Calle del Comercio N° 193 San Borja. Lima 41, Perú.

<http://umc.minedu.gob.pe>

e-mail: medicion@minedu.gob.pe

Telf.: (01) 615-5840

